

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI**

**NAMANGAN VILOYATI
XALQ TA'LIMI BOSHQARMASI**

**YANGIQO'RG'ON TUMANI
XALQ TA'LIMI BO'LIMIGA QARASHLI**

57-UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABI

*Shaxmat to'garagi raxbari va maktab ilmiy bo'lim mudiri
Shahobiddin Qirgizov*

**“ *SHAXMAT NAZARIY QOIDALARI* “
mavzusida o'quv dasturi**

YANGIQO'RG'ON-2009

I. Debyutda amal qilinadigan asosiy qoidalar.

- 1 Markazni egallash kerak.
- 2 Rokirovka qilib , shoxni xavfsizligini ta`minlash kerak.
- 3 Sipoxlarni tez va maqsadli o`yinga chiqarish kerak.
- 4 Avval ot va fillarni , so`ngra farzin varuxlarni o`yinga chiqarish kerak.
- 5 Raqib qaysi donani yursa,uning zarba “ko`zlarini” sanab chiqish kerak.
- 6 Donadan qo`l uzmay, donani bekorga berib qo`ymayapsan-mi tekshirib ko`r!
Avval yoz, so`ngra yursang yaxshi bo`ladi.
- 7 .Zarur bo`lmasa b, c, f, g, piyodalarini yurmaslik kerak.
- 8 .Debyutda iloji bo`lsa ikki marta yurmang .
- 9 . Raqib rejasini topib o`ynang
- 10 Qoralar bilan yxshi o`ynash uchun 2-3 debyutni mukammal bilish kerak.
- 11 Oqlar bilan puxta o`ynash uchun debyutlar variantlarini bexato o`rganish kerak.
- 12 Raqib qaysi debyutda o`ynamasin debyutning asosiy g`oyasini.o`ylab top!
- 13 Raqib sipoxlarini o`yinga chiqishiga qarshilik qilish kerak.
- 14 Debyut variantlarini kitoblardan o`rganib , soatdagi vaqtni tejashni organing .
- 15 Oqlar bilano`ynaganda donalarni tez o`yinga chiqarib pozitsion istunlikka erishish kerak.
- 16 Qoralar bilan o`ynaganda avval pozitsiyani tenglashtiring .
- 17 Otlarni chekkaga yutma ! Otlarni aktiv xonalarga va raqib maydonidagi zaif xonalarga joylashtir.
- 18 Fillarni ochiq dioganallarga qo`y !
- 19 Ruxlarni ochiq liniyalarga va ochiq gorizontallarga joylashtir !
- 20 Farzinni taxtaning eng kerakli va aktiv xonasiga qo`yish kerak.
- 21 Debyut tugagach soatdagi vaqtni xisobga olib 3-4 minut dam oling.
- 22 Raqibni aktiv sipoxlarini debyutda bo`lsa ham almashtirib tashla.
- 23 Debyutni., debyut variantlarini murabbiydan yoki kitoblardan o`rganish shart!
- 24 Debyut tugagach soatdagi vaqtni yozib qo`yish yoki xisobga olish kerak.
- 25 Debyutda piodalarni o`ylab yurish kerak , chunki pioda yursa uning yonida zaif xonalar paydo bo`ladi.

II. Mettilshilda qanday o`ynash kerak.

1. Debyut tugagach soatdagi vaqtni xisobga olib 2-3 minut dam oling.
2. Debyut tugagach o`yin pozitsiyasiga ba`ho berish. Pozitsiyaga ba`ho berishni `murabbiydan yoki shaxmat kitoblaridan o`rganing .
3. Pozitsiyasi yaxshi tamon xujim rejasini tuzishi kerak. (To`gri xujum rejasini rejasini tuzishni o`rganing.)
4. Pozitsiyasi yomon tomon ximoya choralarini ko`rishi, ximoya rejasini tuzishi kerak.
5. Pozitsiya teng bo`lsa har ikki tamon pozitsiyani yaxshilovchi manyovurlar qilish kerak.
6. Sipoxlarni markazlashtirish va aktivlashtirish kerak.
7. Ochiq liniyalarni rux bilan egallashva liniya bo`yicha xujum qilish kerak.
8. Ochiq liniyani fil va farzin bilan egallash kerak.
9. Mettilshipilda taktik usullarni albatda qo`llash kerak.
10. SHohni xafsizligini taminlash kerak.
11. Raqib shohi qalasini buzing.
12. Mettilshipilda taktika birinchi o`rinda turadi. 10 ta taktikani yoddan biling.
13. Mettilshipilda albatta reja tuzib o`ynang.
14. Raqib rejasini albatta toping, so`ngra yuring.
15. Raqib aktiv donalarini almashtiring.
16. Donalarini o`ylab almashtiring, o`zing uchun kerakli sipoxlarni saqlab qoling.
17. Variantlarni aniq xisoblashni o`rgan Variantlarni xisoblashda oraliq majburiy yurishlarni xisobga olish kerak.
18. Raqib donalarini zaif, qavat va yakkalab qo`yish kerak.
19. Maydonda ustunlikni qo`lga kiritish kerak.
20. Moddiy jihatdan kuchli bo`lsang, xujim qil va donalarni teng almashtir.
21. Raqib qanday endshipilga o`tishini topish kerak.

III .Shaxmatda variantlarni xisoblaganda nima larga e`tibor berish kerak

1. Pozitsiyaga ba`ho berib, kimning pozitsiyasi yaxshi ekanligini aniqlash kerak.
 2. Pozitsiyasi yaxshi tamon xujim variantlarini xisoblash kerak.
 3. Pozitsiyasi yomon tamon , kuchsiz tamon ximoya variantlarilarini xisoblab chiqarish kerak.
 4. Variantlarni xisoblaganda soatdagi vaqtni ham xisobga olish kerak.
 5. Variantlarni xisoblaganda dinamik xolatda pozitsiyaga ba`ho berish kerak..
 6. Variantlarni xisoblaganda shoxga, shoxingizga beriladigan zarbalarni (kish berilishini) xisobga olish kerak
 - 7 Raqibni.oralik yurishlarini , uning ixtirodagi zapas (zahira) yurishlarini ham xisobga olish kerak.
 - 8 Variantlarni 3, 4, va 5tagacha yurishlarni xisoblash kerak xolos.
 - 9 Variantlarnilarni xisoblaganda variant tugagach qanday sipoxlar taxtada qolishini xisobga olish kerak.
 - 10 Variantlarnilarni xisoblaganda variant tugagach ikki tamonning shoxlarining xolatini ham o`lash kerak.
 - 11 Debyut variantlarini musobaqadan avval , uyda shaxmatchining o`zi tayyorlab qo`yishi kerak.
 - 12 Variantlarni xisoblaganda shaxmatchi o`zini ortiqcha charchatmasligi kerak.
-
- * * Ilojsiz yurishlarni talab qilinadigan variant majburiy variant (форсированный вариант) deyiladi.
 - * * Variantlarni aniq xisoblashni yxshi o`rganish uchun musobaqaga tayyorgarlik davrida 2-3 -4 yurishli masalalarni yechish etyutlarni donalarni qo`zg`atmasdan yechishni o`rganish kerak.
 - * * Variantlarni xisoblashni yxshi o`rganish uchun shxmat partiyasini taxtaga qaramay yoddan o`ynab turish kerak.
 - * * Variantlarnilarni xisoblaganda yxshi tayyorgarlik ko`rish uchun shaxmat ustalarini , grossmesterlarni o`yinlarini ko`proq ko`rib chiqish kerak.

IV. Moddiy ustunlikdan foydalanish qoidalar

- 1 Moddiy ustunlikka erishgach soatdagi vaqtni xisobga olib 2-4 minut dam oling.
- 2 Siz moddiy ustunlik evaziga qanday pozitsion kamchiliklarga ega ekanligingizni aniqlang.
- 3 Pozitsiyaga ba`ho bering va kim xujum ,kim ximoya qilish kerakligini aniqlang.
- 4 Moddiy ustunlikka erishgach „tez yutaman „deb o`ylab pala –partish o`ynamang.
- 5 Moddiy ustunlikda bo`lsangiz ham o`z shoxingizni pozitsiyasi yomon bo`lsa, ximoyachoralarini o`ylang.
- 6 Moddiy ustunlikda bo`lsangiz o`z shoxingizni o`ylab raqib shixiga xujum qiling.
- 7 Moddiy ustunlikka erishgach o`z shoxingizni o`ylab sipoxlarni almashtiring.
- 8 Raqibingizni qarshi xujumidan ogoh bo`ling.
- 9 Moddiy ustunlikka erishgach piodalar joylashuvini o`rganib endshilga o`tish kerak.
- 10 Soatdagi vaqtni xisobga olib Moddiy ustunlikni qurbon qilib bo`lsa ham pozitsion ustunlikka ega bo`ling.
- 11 Moddiy ustunlikka erishhach yxshi o`yin rejasini topa olmasangiz ortiqcha kuchlarni sarflamay raqib shoxini qal`asini buzing.
- 12 Moddiy ustunlikka erishgach „endi partiyani yutdim ,g`alaba meniki,, demay , manmansimay o`yna !
- 13 Moddiy ustunlikdan foydalanishda tajribangiz , bilimingiz yetmasa raqibga during taklif qiling .
- 14 Soatdagi vaqt kam bo`lsa raqibga va xakamga dyrangga rozi ekanligingizni ayting, talab qiling.
- 15 Moddiy ustunlikdan foydalanib o`yinni yuta olmasangiz endshilni yanada puxta o`rganishingiz kerak ekan.
- 16 Moddiy ustunlikdan foydalanib o`yinni yuta olmasangiz o`yin ohiriga o`zingizni ruhiy va kuch –qudratli saqlashni o`rganing.
- 17 Moddiy ustunlikdan foydalanishni bilmasangiz myrabbiydan yordam va maslahatlar so`rang.

V. Pozitsiyaga ba`ho berish tamoyillari va me`zonlari.

1. Qaysi tamon debyutda tez va rejali sipoxlarni o`yinga chiqarganligiga bog`liq bo`ladi.
2. Sipoxlarni xolatiga, shoxlarning xavfsizlik xolatini xisobga olish kerak.
3. Markaz kim tamonidan egallanganligi, markazni mustaxkamligiga bog`liq.
4. Har bir sipoxlarning joylashuviga va ularning o`zaro bir-biri bilan uyg`unlashib yordam berishiga bog`liq bo`ladi.
5. Moddiy ustunlikka ham e`tabor berish kerak.
6. Qaysi tamonning xujum qilih imkoniyati ko`proq ekanligiga bog`liq bo`ladi.
7. Ochiq dioganallar , ochiq liniyalar kimning sipoxlari yordamida egallanganligiga bog`liq bo`ladi.
8. Piodalarni joylashuvinitaxlil qiling: zaif va aktiv piodalarning mavjudligiga bog`liq bo`ladi.
9. Zaif piodalarning raqib tamonidan egallanish xolatiga bog`liq bo`ladi.
10. Endshilda piodalar joylashuviga , sipoxlarni xolatiga vahar bir sipoxning joylashuviga bog`liq bo`ladi.
11. Ikki fil ustunliligiga bo`g`liq bo`ladi. .

- * * Yurish kim tamonidan ekanligini xisobga olinmasdan pozitsitasiga ba`ho berish statistic ba`ho berish deyiladi.
- * * Pozitsiyaga variantlar tugagach ya`ni 2, 3, 4-5 yurishlardan so`ng pozitsiyaga ba`ho berish pozitsiyaga dinamik ba`ho berish xisoblanadi.

* * * Pozitsiyasi yaxshi, kuchli va ustun tomon xujum qilishi, xujum rejasini tuzishi kerak

- * * Pozitsiyasi yomonroq ,kuchsiz tamon ximoya rejasini , iloji bo`lsa qarshi xujum rejasini tuzishi kerak.
- * * Pozitsiya teng bo`lsa , har ikki tamon ham pozitsiyani yaxshilashga , sipoxlarni maqsadli o`yinini kuchaytirishini amalga oshirish kerak.

VI. Endshilda qanday o`ynash kerak.

1. Endshilga o`tgach soatdagi vaqtni xisobga olib 1-5 minut dam olish kerak.
2. Pozitsiyaga ba`ho berib , kimni o`yini ,pozitsiyasi yxshi ekanligini aniqlash kerak.
3. Qaysi tamon pozitsiyasi kuchli bo`lsa xujum rejasini tuzishi kerak.
4. Qaysi tamon pozitsiyasi kuchsiz, yomon bo`lsa ximoya choralari va qarshi xujum rejalarini tuzishi lozim.
5. Endshilda reja bilan o`ynash – strategiya birinchi o`rinda turadi.
6. Endshilda taktika 2-o`rinda turadi.
7. Endshilda shox va sipoxlarni eng aktiv xonalarga joylashtirish kerak. Bu reja asosida o`yin strategiyasi xisoblanadi.
8. Shoxni markazlashtirish va aktivlashtirish kerak.
9. Piyodalarni o`ylab yurish va almashtirish kerak.
10. Qaysi piyoda birinchi bo`lib farzinga chiqishini xisobga olish kerak. Bu qoida <<farzinga nomzod >> qoidasi deyiladi.
11. Oldi ochiq piyodani oldini to`shib (blokirovka) kerak. (Shox,ot,rux va fil bilan blokirovka qilinadi.)
12. Oldi ochiq piyodani orqasiga ruxni qo`yish kerak
13. . Oldi ochiq piyodadan raqib shoxini kesib qo`yish kerak.
14. Sipoxlarni o`ylab,kerakli sipoxlarnisaqlab qolib almashtirish kerak.
15. Soatdagi vaqtni xisobga olib endshpilning piyodali , ruxli yoki yengil sipoxli endshpilga o`tish kerak.
16. Durang pozitsiyani yutuqqa emas durangga o`ynash kerak.
17. Farzinga chiqayotgan piyodaga shox yetib borishini xisobga olish kerak. Bu qoida kvadrat qoidasi deyiladi.
18. Ruxni donalar orasiga qo`ymaslikkerak.
19. Endshpilda shoshilmay, xotirjam o`ynash kerak.
20. Soatdagi vaqt oz qolsa , 5 minut qolgach partiyani yutuqqa olib borishga bilimingiz , tajbibangiz etmasa during taklif qiling.
21. Endshpil nazariyasini kitoblardan va murabbiydan o`rganing.
22. Endshpilda ortiqcha xayojonlanmasdan ,vaqtni xisobga olib o`ynash kerak.
23. Raqibingizni susvangga solishga xarakat qiling.
24. Endshpilda oppozitsiyani sedan chiqarmang.

